

Richter & Speer 1898 - 1905 Dooren

Harrie van

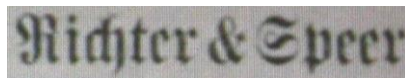
Logo R&S

De verzamelaar treft soms passerdozen aan die onmiskenbaar de kenmerken hebben van Richter, maar die voorzien zijn van een logo waarin een monogram met de letters R en S opvalt. Zie afbeelding 1a. Nader onderzoek wijst uit dat het de beginletters zijn van de namen Richter en Speer¹. Zie afbeelding 1b.

Afb. 1a. Monogram R&S

Afb. 1b. Uit
Chemnitz

vermelding in het Adressbuch,

De eenvoudige, in messing uitgevoerde instrumenten met dit logo, zijn weinig afwijkend van de passerdozen uit de serie Richter Schola. Zie als voorbeeld een 8-delige passerdoos in afbeelding 2, die de kenmerken heeft van Richter, maar waar in de inzetpasser het R&S-monogram is ingeslagen. De passer heeft geen recht-geleiding en is evenals de potloodinzet in messing uitgevoerd. De stalen trekpen is uitgevoerd met kruisscharnier.

Afb. 2. Passerdoos R&S / Lucas 3½ (182 x 85 x 23 mm)

De inzetspits valt op doordat hij gemaakt is van massief Ø 4 mm staal. Hetzelfde materiaal is gebruikt bij de verlengstukinzet die een messing kniescharnier heeft. Het kleine kopschroevensleuteltje is van geblauwd verenstaal. De stalen van trekpen

en spitshouder zijn van eboniet. De houten cassette is aan de buitenkant beplakt met leerpapier en heeft een inlegdeel bekleed met blauw-paars fluweel.

Präcisions Reisszeug

Onder de noemer *Präcisions Reisszeug* bracht Richter een serie passerdozen uit, met daarin instrumenten van nikkelmessing (nieuwzilver)². Het kleinste setje uit deze serie is het mooi uitgevoerde passerdoosje 0.P, uit circa 1900, in de Katalog van 1929 passerdoos nr. 1000 genoemd. Zie afbeeldingen 3a en 3b.

Het inliggende inzetpassertje met drie inzetten heeft een beenlengte van 80 mm. Er naast ligt er een inzethouder/naaldenkokertje en een schroevendraaier-/stiftenkokertje in. De schroevendraaier is bedoeld om de kopschroef zo nodig aan te draaien. Losdraaien is niet mogelijk omdat dan het kokertje wordt geopend.

¹ Het relaas van de episode R&S is mede mogelijk gemaakt door de inbreng van de passerdozenverzamelaars Guus Craenen, John Vossepoel en Leendert van der Vlies († 2013).

² Encyclopedie van de materialenkennis, Agon Elsevier 1963. Nikkelmessing, een legering bestaande uit 30% nikkel, 50% koper en 20% zink.

Afb. 3a. Passerdoos 0.P (134 x 55 x 22 mm)

Afb. 3b. Logo op deksel

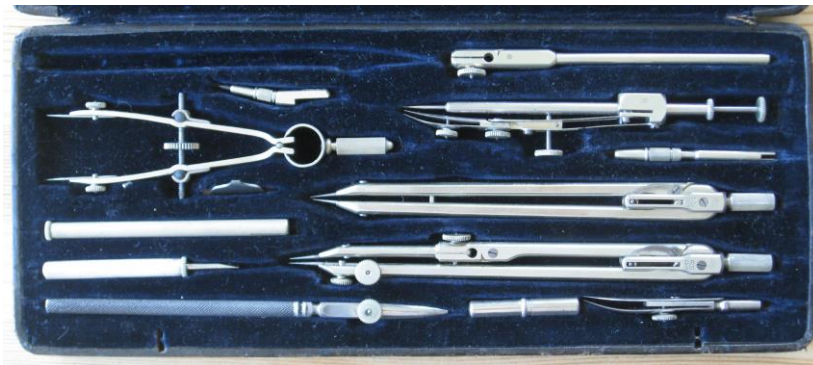
Innovatie

Meer nog dan bij de passerdoos 0.P, toont de 14-delige passerdoos VII.P, dat er in de periode Richter & Speer belangrijke innovaties hebben plaatsgevonden. Zie

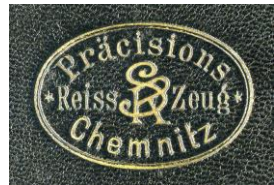
afbeeldingen 4a en 4b.

Vooral twee passers vallen daarbij op:

- De steekpasser en de inzet-passer hebben recht-geleiding.
- De nullenpasser is uitgevoerd met twee parallelle platte veerbladen.

Afb. 4a. 14-delige R&S-passerdoos VII.P (plat kopschroevendraaiertje en 1 trekpen ontbreken) (264 x 111 x 23 mm)

Afb. 4b. Logo op deksel

Recht-geleiding

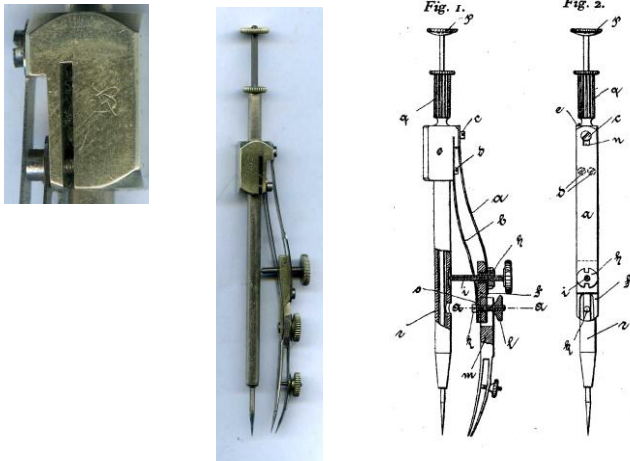
Afb. 5. Recht-geleiding

Bij een passer met *recht-geleiding* blijft het steeltje op de kop van de passer in lijn met de middenlijn tussen de beide passer-benen. Zie afbeelding 5. De hier gebruikte constructie, hier nog zichtbaar, bij latere uitvoeringen niet meer, is voor het eerst te zien bij de R&S-passerdozen. De recht-geleiding lijkt fragiel, maar de praktijk wijst uit dat hij ook na veelvuldig gebruik van de passer goed blijft functioneren. Deze constructie wordt nu als kenmerkend voor de instrumenten van Richter beschouwd.

Nullenpasser 1

In deze passerdoos van afbeelding 4a ligt de door de firma Richter als *erste wertvolle Neuerung*³ bestempelde *Zirkel mit feststehender Achse*. Zie afbeeldingen 6a, 6b en 6c. Het patent van deze nullenpasser staat op naam van *E.O. Richter & Co*, en is rechtsgeldig vanaf 5 december 1905. De datum van openbaarmaking is 8 oktober 1908. Anders dan in de begeleidende tekst bij dit patent nr. 175890, *Nullzirkel nach dem Zweifeder-system* wordt gesteld, is de constructie van de passer gecompliceerd (22 onderdelen!), niet bijzonder handzaam en kan hij evenmin *gefällig* genoemd worden. Deze nullenpasser is voor het eerst te zien in een R&S-passerdoos.

³ Katalog der Präzisions-Reisszeugfabrik E.O. Richter & Co. Chemnitz (1929)

Afb. 6. Van links naar rechts:

Afb. 6a. Monogram R&S op de nullenpasser

Afb. 6b. Nullenpasser uit passerdoos R&S-VII.P

Afb. 6c. Figuren 1 en 2 bij patent nr. 175890

Bij de machinale fabricage van passeronderdelen gaat men uit van een minimale productie van bijvoorbeeld 5000 stuks of meer. Het is mogelijk dat, nadat de firma weer onder de naam E.O. Richter & Co opereerde, deze passers in de daarna volgende productie in de passerdozen werden gelegd. Zie verderop onder het kopje R&S exit. In afbeelding 7 zijn details afgebeeld van identieke passers uit verschillende passerdozen, echter met geen of andere ingeslagen kentekens dan die van R&S.

Afb. 7. Details van verder identieke passers

Afb. 7. Van links naar rechts

Afb. 7a. Richter & Speer VII.P.

Afb. 7b. AΩ: [Servaas, Leiden]

Afb. 7c. Richter XIV.P. MUSTERSCHUTZ

Afb. 7d1. Richter 1794 [#03]

Afb. 7d2. Richter VI.P. [#01]

Afb. 7d3. Richter VII.P. [#05]

Afb. 7d4. Richter IX.P.

Afb. 7e. Richter 1794 [#05] [Waltman]

mogelijk zonder wringen. De tonnetjes op één been is het monogram van R&S Deutsche Reichs-Gebrauchsmuster. Dit toegekend aan veel producten. Zie

Afb.

Afb. 8b. D.R.G.M. gecombineerd met R&S-

Otto Speer

Ringveerpasser

De constructie van de ringveerpasser met twee naaldspitsen is mooi uitgevoerd. Zie afbeelding 8a. De benen kunnen versteld worden met een centraal aangebracht draadstangetje met linkse en rechtse schroefdraad. Het gebruik van tonnetjes, met daarin schroefdraad voor de draadstang, maakt het verstellen worden door beugels op hun plaats gehouden. en D.R.G.M. ingeslagen. D.R.G.M. staat voor kenmerk werd tussen 1891 en circa 1945 afbeelding 8b.

8a. Ringveerpasser met naaldspitsen

logo

De passerdozen met daarin geheel nieuw gepresenteerde instrumenten, voorzien van het monogram R&S, roept een aantal vragen op. Bladen van Gebrauchsmusters zijn – tot op heden – vrijwel niet toegankelijk. Veel patentbladen zijn inmiddels gedigitaliseerd en kunnen worden ingezien. Om meerdere redenen is het Richterpatent nr. 175890, en de aanwezigheid van de betreffende nullenpasser in een Richter & Speer passerdoos, opmerkelijk. De datering van het patent is vijfenhalve maand na het overlijden van E.O. Richter op 18 juni 1905.

Als een fabrikant een nieuw instrument bedenkt en op tekening zet, moet een eerste model, handmatig, gemaakt worden. Blijkt het ontwerp te voldoen aan de verwachtingen, dan moet de productie worden gepland. Om een nieuwe productielijn op te zetten, zijn wellicht nieuwe machines nodig, meer werkplaatsruimte en meer vakbekwaam personeel.

De omstandigheden vóór het overlijden van Emil Oscar zijn niet bekend. Heeft Emil Oscar zelf de hand gehad in de ontwikkeling en realisatie van de nieuwe systemen? Waarom is blijkbaar de productie vóór de afhandeling van de patentaanvraag al gestart?

In 1875 was Richter al in zee gegaan met *einem Kaufmanne als Teilhaber*⁴. Mogelijk heeft Richter in 1898, bij het opzetten van een nieuwe productielijn, financieringsproblemen gehad, waardoor het noodzakelijk was een (nieuw) convenant aan te gaan met de *Kaufmann Otto Speer*, toen eigenaar van de *Machinale plucheweaverij voor tapijten en decoratiepluche*⁵.

Magazijn Lucas

Het is bekend dat Richter geen concessies wilde doen aan tussenhandelaren met betrekking tot de leveringsvoorwaarden. Blijkbaar moest hij tijdens de R&S-periode dat standpunt verlaten. *Firma Magazijn Lucas*, Rotterdam, bracht de *Lucas Passerdoos*, zoals nr. 4, onder het R&S-logo uit, waarin de twee ‘Richter’-passers zijn voorzien van het monogram R&S. Zie afbeeldingen 9a en 9b.

Afb. 9a.
R&S/Lucas Passerdoos
Nr. 4 – messing
Afb. 9b. R&S-logo

Het is echter opmerkelijk dat er ook een typisch *Hollandse* trekpen in de passerdoos ligt. Deze passer, met zijn brede bekken, past goed in de ruimte waarin hij ligt. Toch is het onwaarschijnlijk dat deze trekpen door Richter is gemaakt. Is deze trekpen door de tussenhandelaar Lucas ingelegd of mogelijk door de eigenaar van de passerdoos?

Afb. 10. AΩ-merkteken zonder R&S-logo

AΩ-passerdoos, Servaas, Leiden

⁴ Katalog der Präzisions- Reisszeugfabrik E.O. Richter & Co. Chemnitz (1929)

⁵ Adressbuch der Fabrik- und Handelstadt Chemnitz

De nullencirkel in de 20-delige passerdoos, die door Servaas Teekenhandel, Diefsteeg 15 te Leiden⁶ werd verkocht onder het kenmerk AΩ, heeft geen imprint. Is deze passerdoos ook uit de periode R&S?

Nullenpasser 2

In passerdozen onder het logo van Richter & Speer, evenals in latere Richter-passerdozen, treft men ook een ander model nullenpasser aan dan de vorige, met twee veerbladen. Zie afbeelding 11.

Afb.11. Präcision Chemnitz met R&S-logo

Deze is minder gecompliceerd, wat slanker en het aantal onderdelen is, inclusief trekpeninzet, teruggebracht naar 17.

In de uitgebreide 18-delige passerdoos onder het R&S-logo zijn, in tegenstelling van wat gebruikelijk is bij Richter, alleen de drie rechte passers gesigneerd, hier met het monogram van R&S. Zie afbeeldingen 12 hieronder.

Afb. 12. Passerdoos R&S XIV.P (288 x 134 x 23 mm)

R&S exit

Het moet voor Richter zeer pijnlijk zijn geweest om te ervaren dat zijn bedrijf verder ging als de *Firma Richter & Speer*, waarbij Otto Speer zich nadrukkelijk afficheerde als eigenaar. Na het overlijden van Emil Oscar Richter konden zijn erfgenamen het bedrijf weer onder de oorspronkelijke naam, E.O. Richter & Co, voortzetten.

Wat ons herinnert aan de circa zes- à zevenjarige periode Richter & Speer zijn de passerdozen met een logo waarbij de R van Richter provocerend door de S van Speer wordt overheerst. Zie afbeeldingen 13.

In de jaren vijftig van de vorige eeuw heeft, waarschijnlijk, Richter DDR een passerdoos uitgebracht onder een logo dat lijkt op het oude R&S-logo. De daarin liggende instrumenten zijn verchromd.

⁶ Leidse Courant, 16 april 1929: Firma L.F. Servaas en Zonen Teekenhandel, Leiden, per 1 april 1929 verhuisd van Lange Diefsteeg, Leiden naar Hoogewoerd 17, Leiden (zeker tot 1916 geen toevoeging 'en Zonen' – zeker in 1924 wel 'en Zonen')

Afb. 13a. R&S 0.P
XIV.P

Afb. 13b. R&S VII.P en

Afb. 13c. R&S/Lucas Passerdoos nr.2 en nr. 4

Afb. 13d. R&S 358
Compleet?

Afb. 13e. R&S DDR (?)

Lange tijd verschafte het bezit van een passerdoos enige status aan de bezitter ervan. Dat gold ook nog in de tijd dat leerlingen van Ambachtsscholen, opgericht in de tweede helft van de 19^e eeuw, en leerlingen van Kunstnijverheidsscholen en/of Teekenscholen voor Kunstambachten, opgericht in het laatste kwart van dezelfde eeuw, een passerdoos moesten aanschaffen.

De eigenaar van een passerdoos was zuinig op zijn kostbare instrumenten. Mogelijk daardoor zijn veel passerdozen ondanks hun ouderdom nog in goede staat gebleven. Toch is enige scepsis niet overbodig als men een passerdoos aantreft waarvan de inhoud compleet en in originele staat lijkt te zijn. De oorspronkelijke gebruikers hebben soms bepaalde instrumenten in de passerdoos noodzakelijk moeten vervangen door niet-originele. Maar werkelijk frustrerend is het te constateren dat *handelaren* maar al te vaak op zeer creatieve wijze ontbrekende onderdelen van een aangeboden passerdoos hebben vervangen door andere, niet passende. Zelfs een ervaren verzamelaar heeft niet zelden iets verworven waar hij later enige twijfels over had met betrekking tot de originaliteit van bepaalde inliggende onderdelen in een mooi compleet lijkende passerdoos.

